

A Felső Részek főkapitányságáról

A MÁTYÁS-KORRAL FOGLALKOZÓ TÖRTÉNETÍRÁS egyik központi kérdése Hunyadi Mátyás hadügyi politikája. A korszakot kutató történészek ezen a témakörön belül elsősorban a török-kérdést, Mátyás nyugati, cseh és lengyel hadjáratait, valamint a román fejedelemségekkel fenntartott kapcsolatát vizsgálták. Ezen kívül – még mindig a hadpolitikánál maradva – leginkább a seregszervezési és -ellátási problémák érdekelték a kutatókat. A középkor végének különösen kiemelt témájává vált az a török ellen létrehozott védelmi vonal, amelynek alapjait még Zsigmond király fektette le, s amely végső formáját Mátyás 1479-es reformja során kapta, amikor létrehozta az Alsó Részek főkapitányának tisztségét.¹

A korszak okleveleiben rendszeresen előfordul egy másik, nevében az Alsó Részek főkapitányáéhoz (*supremus capitaneus partium regni Hungarie inferiorum*) rendkívül hasonlatos katonai cím, a Felső Részek főkapitányáé (*supremus/summus capitaneus partium regni Hungarie superiorum* vagy *supremus/summus capitaneus partes superiorum*).² A szakirodalomban és az oklevélgyűjteményekben ugyancsak találkozhatunk ezzel a tisztséggel Felső-magyarországi főkapitány vagy a Felső Részek/Felvidék/Felföld főkapitánya elnevezés alatt.³

¹ PÁLFFY GÉZA: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század végéig. *Történelmi Szemle*, 1996/2–3. 166–171.; KUBINYI ANDRÁS: Mátyás király. Budapest 2001. (a továbbiakban: Kubinyi, 2001.) 89–92.

² Ezek mellett megtalálható a *capitaneus generalis partium superiorum regni Hungarie* titulus is. Pl. 1462. május 6-án Szapolyai Imre esetében (DL 15719).

³ Az oklevélgyűjtemények közül kiemelném a MOL által többször kiadott A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisát, ahol szinte mindegyik elnevezés előfordul. Ezek közül a „Felső-magyarországi/Felvidék/Felföld főkapitánya” kifejezések használatát nem tartom helyesnek, mivel az oklevelekben található latin formula ezekkel nem egyezik, s nem utalhat a mai értelemben vett földrajzi fogalmainkra sem, hiszen ezzel a terminussal az adott korban csupán meghatározott megyék együttesét jelölték. Véleményem szerint itt érdemesebb a szó szerinti fordítást alkalmazni (egységesen), ahogyan az az Alsó

Annak ellenére, hogy a szakirodalomban a két fogalmat (Alsó és Felső Részek főkapitánya) egyaránt használjuk, a két tisztséggel kapcsolatos ismereteink eltérő mélységűek. A kutatók érdeklődését – nyilván a török elleni védelem elemzése kapcsán – inkább felkeltette az előbbi cím lényege, az utóbbi elnevezés mibenlétének felvázolására azonban tudomásom szerint eddig csak egyetlen szerző tett kísérletet.⁴ Nyilvánvaló azonban, hogy a két területi alapon szerveződött védelmi körzet egyformán nagy jelentőséggel bír a 15. században és később is, hiszen a 16. században újra- illetve átszerveződnek a törökkel szembeni hatékony védekezés érdekében.⁵

A Felső Részek főkapitányságával kapcsolatban alapvető kérdések várnak még tisztázásra. A legfontosabbak közé tartozik, hogy mikor és hogyan jött létre ez a tisztség, mekkora területre terjedt ki a főkapitány hatásköre, mi volt a feladata, s milyen jogokkal rendelkezett.

A korábbi irodalom 1453-ra tette a Felső Részek főkapitányságának létrejöttét, az eseményt Újlaki Miklós főkapitánnyá történő kinevezéséhez kötve.⁶ Az 1453-as kiindulópont meghatározásában nyilvánvalóan szerepe volt annak, hogy a Felső Részek főkapitányságát egy a cseh zsoldos csapatok visszaszorítására létrehozott ideiglenes képződménynek tekintették, melynek funkciója nem terjedt tovább a Magyarország északi megyéit hatalmuk alatt tartó rabló csapatok megfékezésénél és az országból történő kiűzésénél. Amennyiben azonban a tisztség létrejöttét szeretnénk vizsgálni, korábbi időszakra kell visszanyúlnunk, pontosan 1440-re. Ebben az évben halt meg Habsburg Albert magyar király. Erzsébet királyné Giskra Jánost még ez év augusztus 1-jén kinevezte a bányavárosok és Kassa főkapitányává, s az Ulászló által veszélyeztetett északi megyék védelmét bízta rá,⁷ hogy fiának

---

Részek főkapitányságával kapcsolatban is bevett szokás. Vö.: PÁLFFY GÉZA: Védelmi övezetek a Tiszától Keletre a 16. században. In: In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Pécs 1996. 211. (a továbbiakban: PÁLFFY, 1996.); BESSENYEI JÓZSEF: Felső-Magyarország mint történeti földrajzi fogalom. In: Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica. Tom. II. fasc. 2. Miskolc 1995. 77–83.

⁴ HORVÁTH RICHÁRD: A felső részek főkapitánysága a Mátyás-korban. Századok, 2003. (a továbbiakban: HORVÁTH, 2003.) 929–954.

⁵ PÁLFFY, 1996. 209–227.

⁶ HORVÁTH, 2003. 934.

⁷ TÓTH-SZABÓ PÁL: Giskra, különös tekintettel Abaujmegyére. Budapest 1903. (a továbbiakban: TÓTH-SZABÓ, 1903.) 7–8.

megtarthassa a trónt. Giskra ettől kezdve zsoldoscsapataival megszállta a bányavárosokat, Kassa⁸ mellett Lőcsét, Bártfát és Eperjest, majd egész Sáros és Szepes megyét, és kapitányai révén Abaúj, Gömör, Torna, Zemplén, Ung és Bereg megyékre is kiterjesztette fennhatóságát.⁹

Giskra terjeszkedésével gyakorlatilag megalkotta a későbbi felső részek kapitányságának területi határait. 1440–1441-ben még „csak” sárosi ispánnak és szepesi főkapitánynak,¹⁰ 1443–1450/52 László király főkapitányának,¹¹ 1451 és 1459 között pedig a felső részek főkapitányának címzi magát.¹² Giskra 1440–41-ben még valóban csak Szepes és Sáros megyét tudhatta biztosan uralma alatt, csapatai azonban már Zemplén, Abaúj, Gömör és Zólyom megye területére is betörték.¹³ 1442. december 17-én váratlanul meghalt Erzsébet királyné. Giskra ekkor, hogy legitimitását megtartsa, László király főkapitányának kezdi nevezni magát. Az 1445 áprilisi országgyűlésen azon-

⁸ Kassa vezető szerepet játszott a városok között a felső részeken vívott harcokban. Giskra kezdetben innen irányította hadi műveleteit, később maga Kassa városa vállalta fel a királyi városok összefogását. Erzsébet királyné 1442-ben bekövetkezett halála után Kassa szólította fel a többi királyi várost, hogy vele együtt maradjanak László pártján. Szintén Kassa vállalta fel a vezető szerepet a városok között akkor, amikor 1446-tól kezdve Giskra ellenséges magatartásával szemben együttesen ellenálltak, s Mátyás királlyá választásakor is elsődleges szerepe volt abban, hogy a városok meghódoljanak az új királynak. Vö.: TÓTH-SZABÓ, 1903. 9–51.

⁹ TÓTH-SZABÓ, 1903. 8–17.

¹⁰ DF 271348; egyszerűen főkapitányként címzik a DF 213286, DF 290164 számú 1441-es keltezésű oklevelekben, illetve 1452. augusztus 24-én: DF 235481.

¹¹ DF 290168 (1443. január 25.), DF 290173 (1444. szeptember 13.), DF 290174 (1445. január 06.), DF 290175 (1445. augusztus 07.), DF 290176 (1445. augusztus 25.), DF 289291 (1447. október 29.). 1442-ből nem találtam oklevelet, amelyben Giskra tisztségét feltüntették volna.

¹² DF 287451 (1451), DF 213339 (1451. július 1.), DF 213342 (1451. augusztus 8.), DF 213349 (1451. október 3.), DF 228742 (1451. október 13.), DF 213358 (1452. április 27.), DF 213364 (1452. június 22.), DF 235481 (1452. augusztus 24. Itt csak *főkapitányként* jelenik meg, hatáskörének területi meghatározása nélkül.), DF 202950 (1453. március 22.), DF 270337 (1457. augusztus 8.), DF 213674 (1457. szeptember 8.), DF 213676 (1457. szeptember 13.), DL 70249 (1457. szeptember 22.), DF 270336 (1457. október 18.), DF 213690 (1458. február 3.), DF 213708 (1458. május 8.), DF 213755 (1459. január 3.), DF 213757 (1459. január 5.). Ezek az oklevelek (kivéve DF 235481) egyben sárosi ispánnak is nevezik Giskrát.

¹³ TÓTH-SZABÓ, 1903. 9–11.

ban a rendek elfogadták László királlyá választását, majd az 1446 júniusában tartott országgyűlés rendezte az új király tényleges uralkodásáig az állam működésének rendjét, 1447-ben pedig megszüntették a két évvel korábban megválasztott hét főkapitány működését, köztük Giskráét is. Ő azonban nem volt hajlandó katonaságát feloszlatni, és nem ismerte el Hunyadi kormányzóságát.¹⁴

V. László 1452-ben tért vissza Magyarországra.¹⁵ Ettől kezdve Giskrának nem volt mersze nyíltan a király főkapitányának nevezni magát annak ki-nevezése nélkül, inkább a fennhatósága alatt tartott területekre hivatkozva címezte magát továbbra is főkapitánynak.¹⁶ A cseh zsoldoskapitány tehát 1451-től kezdve a Felső Részek főkapitányának nevezi magát annak ellenére, hogy V. László csak 1457-ben, a Hunyadi László kivégzése okán keletkezett zavaros viszonyok idején adja neki ezt a címet.¹⁷ László király Újlaki Miklóst viszont már 1453-ban a Felső Részek kapitányává teszi meg, hogy az ország északi területein garázdálkodó cseh rablócsapatokat – beleértve Giskra katonáit is – megfékezze.¹⁸

A forrásokban tehát már 1451-től kezdve folyamatosan kimutatható a cím használata, még ha az a kezdetekben nem az uralkodó által adományozott

¹⁴ Giskra jelentős jövedelmet húzott főkapitányságából. Még 1457-ben is pénzt veret. 1457. március 18-án levelében emlékezteti Kassát a királytól kapott kiváltságára. Idézi TÓTH-SZABÓ, 1903. 37.

¹⁵ Giskra hatalma ekkor Szepes, Sáros, Zólyom, Abaúj, Zemplén, Gömör, Torna, Ung, Borsod, Heves, Hont, Bars és Nógrád megyékben érvényesült. Vö.: TÓTH-SZABÓ, 1903. 7–26.; HORVÁTH, 2003. 935.

¹⁶ A király és Giskra kapcsolata ellentmondásosan alakult. A cseh hadvezér megtarthatta bizonyos kiváltságait, a király kegyeibe fogadta, ugyanakkor továbbra is indultak a csehek által elfoglalt megyék, a Felső Részeknek nevezett területekre hadjáratok. Hunyadi János négy hadjáratot vezetett Giskra ellen a Felső Részekre. 1452. augusztus 24-én V. László hazatérésének hírére a két hadvezér békét kötött. László már 1453-tól királyi hadakat küldött Giskra mozgólódó kapitányai ellen. A hadjáratok vezetője Hunyadi László volt. Ő nem viselte a főkapitányi tisztséget, de Újlaki Miklós – aki 1453-tól vezeti a hadjáratokat – már igen.

¹⁷ TÓTH-SZABÓ, 1903. 31. V. László egyébként Újlaki Miklóst is királyi főkapitánnyá nevezte ki, hogy Szilágyi Mihály és más rebellek ellen fellépjen. Ld. Újlaki 1457. május 2-án kelt Zaránd megyéhez címzett levelét (DL 93277).

¹⁸ TÓTH-SZABÓ, 1903. 32.

is.¹⁹ Ez azt jelenti, hogy V. László néhány éves uralkodása és a Mátyás trónra kerülését követő időszakban gyakorlatilag állandó státusszá válik a tisztség.²⁰

A kezdetektől fogva kimutatható, hogy a főkapitányok elsősorban királyi hadak élén álltak, emellett pedig zsoldosokat és saját familiárisaikat vitték háborúba. Giskra, Rozgonyi Sebestyén és Szapolyai Imre esetében egyértelmű adatok maradtak fenn arra nézve, hogy a főkapitányok az uralkodó csapatait vezetik.²¹ A királyi csapatok irányításáról szóló adatok mellett okleveles adatok állnak rendelkezésünkre annak bizonyítására is, hogy a főkapitányok zsoldosok vezérlését is végezték. A felső részeken hadakozó Újlaki Miklós főkapitány például egy 1453-ban kelt oklevele szerint megegyezett Kistapolcsányi Kelemennel, hogy vele együtt zsoldosait és más familiárisait is átengedi területén, s ha szükséges, el is szállásolja őket.²² Egy 1455 májusában kelt oklevél meg is örökítette három testvér – Martonfalvai Laca Lukács, Mátyás és György – nevét, akik Újlaki familiárisaiként harcoltak az említett időszakban a felső részeken.²³ Újlaki tehát megtehetette, hogy hatal-

¹⁹ A felső részek kapitányságát betöltő személyek listáját lásd a mellékletben. A lista összeállításánál figyelembe vettem Horváth Richárd korábbi összeállítását is. (Horváth, 2003. 952–954.) A mellékletben található lista tulajdonképpen az általa összeállított adatok kiegészítése.

²⁰ Nem értek egyet Horváth Richárd azon megállapításával, miszerint „Tekintettel arra, hogy a Magyar Királyság északi-északkeleti vidékein a középkorban egyetlen jelentős önállóságot felmutatni képes területi különkormányzat sem létezett..., a kapitányok itteni feltűnését sokkalta inkább eseti királyi szándék megnyilvánulásaként kell értelmeznünk, mintsem valamiféle állandósult katonai-igazgatási formaként. Eszerint kapitányainkat... a mindenkori uralkodó nevezte ki, s megbízatásuk csupán ideiglenes, mondhatni feladatcentrikus volt. Leszögezhetjük tehát: a Felső Részek kapitánysága nem volt állandó tisztség és a vizsgált korszakban nem is vált azzá.” (HORVÁTH, 2003. 934.)

²¹ Horváth, 2003. 943.; Vö. a 29. számú lábjegyzettel.

²² 1453. szeptember 23-án kelt oklevél (DL 14728). Ld. még az 1454. augusztus 20-án kelt oklevelet (DL 14871).

²³ 1455. május 3-án V. László *Újlaki Miklós közbenjárására* figyelembe véve Lukács, Mátyás és György hadi szolgálatait, különösen azt, amikor a felső részeken a rablóbandák ellen küzdöttek, megengedi a testvéreknek, hogy a Vas megyében található Marthonfalwa nevű birtokon favárat (castellum) emeltessenek a szükséges elővédekkel és árkokkal együtt (DL 14945). Újlakinak egyébként 105 nemesi családban voltak familiárisai az ország több megyéjében. Erős politikai súlyát és hatalmának kiterjesztését ezekből a kapcsolatokból mérítette, és a familiárisainak kieszközölt hasonló adományok segítségével érte el. Vö.: KUBINYI ANDRÁS: A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki

mas birtoktesteket uralva²⁴ saját familiárisai²⁵ mellett zsoldosokat is felfogadjon. Más kapitányok esetében is maradtak fenn adatok zsoldosok alkalmazásáról. 1460-ban többek között arról értesülünk, hogy Rozgonyi Sebestyén nem tartva igényt emberei további szolgálatára, a király nevében felmondta azt, a szélnek eresztett zsoldosok egy része pedig felprédálta a főkapitány két faluját.²⁶ Szapolyai István 1464-ben a kassai adókerületből pénzt kapott zsoldosainak kifizetésére.²⁷ Az oklevelekből tehát arra lehet következtetni, hogy a főkapitányok alá rendelt zsoldos hadak egy része az uralkodó nevében felfogadott katona volt, más részüket azonban az éppen tisztséget betöltő kapitány szerződtette. Ezeket a zsoldosokat és saját familiárisaikat egyébként annak tudatában alkalmazták főkapitányok saját költségükön, hogy befektetésük később valamilyen formában megtérül. Rozgonyi Sebestyén például szolgálatai fejében hét birtokot kapott Borsod megyében, kettőt Heves megyében, hármat Hont megyében és egyet Szabolcs megyében.²⁸ Rozgonyi még ebben az évben Gömör megyében is több birtokot és birtokrészt nyert,²⁹ valamint zálogba kapta Balog várát. Dengelegi Pongrác András szintén költségei és szolgálatai fejében kapott Mátyástól birtokokat az erdélyi Fehér megyében.³⁰ A legkorábbi Mátyás-kori adomány Magyar Balázsnak szól 1459-ben, aki több cselekedetért, különösen a Felső Részek védelmében tanúsított vitézségeért Abaúj megyében kapott birtokokat.³¹

Miklós birtokpolitikájában. In: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 4. Szerkesztette: Kanyar József. Kaposvár 1973. (a továbbiakban: KUBINYI, 1973.) 3–13. Vö.: VARGA J. JÁNOS: A familiárisi – szervitori intézmény átalakulása a 15–16. században. In: In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Pécs 1996. (a továbbiakban: VARGA, 1996.) 177–182.

²⁴ KUBINYI, 1973. 8–9.

²⁵ VARGA, 1996. Különösen 179. és 181.

²⁶ DL 39298 (1460. március 1.)

²⁷ Szapolyai István főkapitány 1464. december 30-án állított ki nyugtát 33 aranyforintról (DL 45138).

²⁸ 1460. február 11-én (DL 15432) és 1460. augusztus 26-án (DL 15491, DL 15492, DL 15493) kelt oklevelek.

²⁹ 1460. november 19. (DL 15518), 1460. október 7. (DL 15508)

³⁰ 1464. november 26. (DL 26406, DL 26407)

³¹ 1459. október 24-én Magyar Balázs testvérel, Kelemen kapta a birtokokat. Az oklevél szerint Magyar Balázs személyesen vett részt a harcokban, „gyakran mint a sereg kapitánya” (DL 15412).

A főkapitányok a királyi városoktól is kaphattak zsoldosokat. Kassa, Bártfa, Eperjes és Lőcse biztosan állított ki katonát a király utasítására.³² A királyi városok ezen túl további szolgáltatásokkal is segítették a főkapitányokat, és általában az uralkodó seregeit a Mátyás-korban. A király felszólítására kötelesek voltak élelmiszert, ruházatot, fegyvereket és egyéb hadi felszereléseket (lőport, ágyúgolyót, hadiszekereket, stb.) adni vagy bizonyos munkák elvégzésére szakembereket küldeni.³³ Ilyen esetekben az uralkodó állta a költséget. Vagy úgy, hogy a befizetendő adó egy részét elengedte, vagy úgy, hogy a király valamelyik embere (harmincados, főkincstartó) pénzben fizetett a városnak, esetleg zálogot kapott a település.³⁴ Előfordul, hogy az uralkodó akaratára hivatkozva maga a főkapitány kér a várostól katonát vagy valamilyen szolgáltatást. A szolgáltatások körébe tartozik a beszállásolás és az élelmezés is. 1458-ban például Magyar Balázs seregét Bártfa szállásolta és élelmezte.³⁵ A tényleges katonai szolgálat és ellátás mellett a városok pénzzel is hozzájárultak a hadviselés költségeihez.³⁶

A városok által különböző címen befizetett pénzek mellett a főkapitányok rendelkezésére állhattak a megyéktől beszedett különböző adók. Főként Sáros megyére vonatkozóan maradtak fenn arról adatok, hogy az uralkodó a kivetett egy forintos adó teljes összegét³⁷ vagy annak egy részét³⁸ a fő-

³² HORVÁTH, 2003. 943.; KUBINYI ANDRÁS: Városaink háborús terhei Mátyás alatt. In: Házi Jenő emlékkönyv. Sopron 1993. (a továbbiakban: KUBINYI, 1993.) 158–161. A városok nem voltak kötelezve zsoldosok fogadására, a kért számú katonát maguk közül is kiállíthatták. Uo. 158.

³³ KUBINYI, 1993. 156–160.

³⁴ KUBINYI, 1993. 156.

³⁵ IVÁNYI BÉLA: Bártfa szabad királyi város levéltára. Budapest 1910. (a továbbiakban: IVÁNYI) 1000. sz.

³⁶ Kubinyi András szerint a városok nem fizettek több adót akkor sem, ha rendkívüli adókat vetettek ki rájuk, mivel ha a rendes adó összegét túllépte az uralkodó által meghatározott összeg, később elengedték nekik a rendes adót. Valódi túlfizetésről ezert véleménye szerint ritkán beszélhetünk. KUBINYI, 1993. 155.; Vö.: KUBINYI ANDRÁS: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Budapest 1990. 107.

³⁷ DL 70272 (1463. június 21.); DL 70274 (1463. augusztus 2.); DL 70277 (1463. szeptember 24.); Szapolyai István által kiállított nyugták. DL 70261 (1461. szeptember 14.) Mátyás király parancsa Szinyei Jánosnak, miszerint az egész pénzüsszeget, amelyet Sáros és Szepes megyékből behajtott, adja át Szapolyai István főkapitánynak.

kapitány rendelkezésére bocsátja. Az oklevelek egyes esetekben azt is pontosan meghatározzák, hogy milyen hadi költségekre fordították a pénzt.³⁹ Az egy forintos adó mellett részesültek a főkapitányok másfajta adókból is. Szapolyai az 1462-ben és 1463-ban Sáros megyében beszedett *lucrum camerae*-t is megkapta.⁴⁰ 1463-ban ráadásul a megye segítségével saját emberei által szedette be az adót.⁴¹ Elképzelhető, hogy Szapolyai azért küldi saját emberét, mert nagyobb összeget előlegezett meg az uralkodónak, Mátyás tehát „utófinanszírozta” a hadi költségeket.⁴² Elképzelhető, hogy a *lucrum camerae*-n és az egy forintos adón túl más adófajták is szóba jöhettek a hadak költségeinek fedezésére. Erre utalhatnak azok az oklevelek, amelyek azonos adószedési időszakra vonatkoznak, de nem nevezik meg, hogy a főkapitány által az adószedőnek kiállított nyugta pontosan milyen jellegű adóra vonatkozik.⁴³

A főkapitányok tehát az említett megyék területén a mellékük rendelt hadakat irányították, s azok ellátásához lényegében az állam pénzt használták fel. Feladatuk volt a királyi és egyéb csapatok összefogása, a hadműveletek irányítása és a hozzájuk tartozó seregek ellátásának megszervezése, biztosítása.

Felvetődött annak a lehetősége, hogy a Felső Részek főkapitányai az Alsó Részek főkapitányaihoz hasonlóan nem csak katonáskodtak, hanem egyéb tevékenységet is folytattak. Kubinyi András szerint a főkapitányok bírói jogkörrel is rendelkezhetek. Kubinyi ezt a feltételezést egy 1458-ban kelt oklevélre alapozza, amelyben Rozgonyi Sebestyén egy birtokperben bíró-

³⁸ DL 70265 (1462. március 12.)

³⁹ 1461-ben például Szapolyai István főkincstartó és a felső részek kapitánya a Sáros megyében beszedett egy forintos adóból 106 és fél aranyforintot kapott a királyi csapatok kifizetésére. Újvár ostromához Szapolyai a testvére, Imre részére további 76 aranyforintot szintén a csapatai kifizetésére, a vár ostromához szükséges ólomra pedig egy aranyforintot vett át a Sáros megyei adószedőktől. DL 70260 (1461. augusztus 23.)

⁴⁰ 1463. március 12-én az előző évben beszedett 320 forintról állít ki nyugtát (DL 70264), 1463. június 24-én pedig azt írja, hogy a király rendelkezése szerint az adott évben beszendő pénz felett is ő rendelkezhet. (DL 70268). Vö.: HORVÁTH, 2003. 948.

⁴¹ DL 70268

⁴² Vö. a 29. jegyzetben idézettekkel. Erre lehet következtetni az imént említett 1461-ben kelt oklevélből is. Más adat nem maradt fenn arról, hogy a főkapitány maga hajtatta volna be az adót.

⁴³ Pl. az 1463. szeptember 24-én kelt oklevél (DL 70277). Az is lehetséges, hogy csupán arról van szó: a főkapitány az említett adókból befolyó összeget részletekben kapta meg.

ként jelenik meg.⁴⁴ Ezt a nézetet nem osztja Horváth Richárd, aki szerint figyelembe kell venni a környék rendezetlen hadi állapotát és hatalmi viszonyait is.⁴⁵ Horváth viszont azt is felvetette, hogy a főkapitányok „igazgatási és birtokstrukturális” feladatokat is végeztek.⁴⁶ Ezt a megállapítást azonban kellő adatok hiányában nem tekinthetjük bizonyítottnak. Az általa felhozott példák – melyek szerint a király utasítására a főkapitányoknak vissza kellett juttatni a husziták által elfoglalt jószágokat eredeti tulajdonosaiknak⁴⁷ – véleményem szerint nem a főkapitányok *igazgatási* jogát támasztják alá. Inkább arra utalnak, hogy megszűnt az az ok, amely alapján a főkapitány az ellenségtől visszavett birtokokat katonai-stratégiai indokok alapján a maga kezében tarthatta.⁴⁸

A Felső Részek főkapitánysága és az Alsó Részek főkapitánysága között elnevezésbeli hasonlóságán túl több szempontból is húzható párhuzam. Mindkét kapitányság meghatározott területet foglalt magában. Egyik főkapitányság hatásköre sem terjedt ki mindig azonos megyékre, de területisége mindkettőnek nagyjából állandó volt. Az Alsó Részeken Temes, a Felső Részeken pedig Sáros és Szepes megye nevezhető a főkapitányság központjának. A két intézmény abban is hasonlóságot mutat, hogy mindkettő differenciált tisztség, illetve hogy a főkapitányi posztot betöltő személyek valamilyen más nagyobb méltóságot is viseltek, illetve a főkapitányság területén

⁴⁴ KUBINYI, 1990. 130. Az említett oklevél ebből a szempontból egyedi, és nem tudjuk megmagyarázni azt sem, hogy miért Rozgonyi járt el az adott ügyben. Kubinyi feltételezésének további alátámasztására megemlíti azt is, hogy okleveles adatok szerint a főkapitányok több esetben perhalasztó levelet is adhattak ki, amire az utal, hogy 1461-ben Mátyás egy konkrét eset kapcsán ezt megtiltotta a kapitányoknak (KUBINYI, 1990. 130.). Úgy gondolom, hogy ez nem erősíti, hanem inkább gyengíti annak a lehetőségét, hogy a kapitányok peres ügyekben eljárhattak. Vö.: HAJNIK IMRE: Bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Budapest 1899. 82–83.

⁴⁵ HORVÁTH, 2003. 949–950.

⁴⁶ HORVÁTH, 2003. 935–937.

⁴⁷ HORVÁTH, 2003. 947.

⁴⁸ Erre egyébként más helyen Horváth Richárd is utal. (Ld. az előző jz. hivatkozási helyét.) Megemlíti az 1458. júniusi törvények 45. cikkelyét, amely szerint az uralkodónak a fent említett esetben joga volt más birtokát ideiglenesen kézben tartani. A szerző maga állapítja meg – és ezzel teljes mértékben egyet értek –, hogy itt a főkapitány katonai szempontból a király személyét testesítette meg. Az ideiglenes *lefoglalás* azonban nem jelent *igazgatási* tevékenységet.

rendelkeztek birtokkal. A főkapitányságok differenciált voltára utal, hogy a *supremus capitaneus* vagy a *capitaneus* mellett rendszeresen találkozunk olyan alkapitányokkal (*vicecapitaneus*), akik a főkapitány hadi tevékenységét segítik, vagyis annak instrukciója szerint az alá tartozó megyék valamelyikében katonai szolgálatot látnak el. A Felső Részek esetében alkapitányi tisztséget töltött be például Szapolyai István, Magyar Balázs vagy Upori László.⁴⁹ A *summus/supremus capitaneus* és a *capitaneus* fogalmak használata egyébként következtelen az oklevelekben. Ugyanazt a személyt azonos időszakban nevezik kapitánynak és főkapitánynak is. Ebből arra következtethetünk, hogy a két fogalom kiváltja egymást, vagyis ugyanazt a funkciót jelöli. Érdekes viszont, hogy egy 1467-ben kelt oklevél egyszerre említi a Felső Részek kapitányait és alkapitányait, igaz, név nélkül.⁵⁰ A főkapitányságot betöltő személyek közül Perényi János, Szapolyai Imre és István, Újlaki Miklós, Pálóci László, Ónodi Cudar Simon, valamint Rozgonyi Osvát és Sebestyén az arisztokrácia tagjai voltak, és birtokaik is voltak a területen.⁵¹ Valamennyien betöltöttek más magas tisztséget is. Upori László és Csutai/ Gutai János szintén birtokolt jószágokat a Felső Részeken. A főkapitányok sorába ebből a szempontból nem illik bele Dengelegi Pongrác András neve, mert ő ezen a területen nem rendelkezett birtokkal, viszont főkapitánysága évében (1464) Trencsén megye alispánja volt.⁵² Egyébként az említett személyek közül mindenki töltött be ispáni vagy alispáni tisztséget a Felső Részeken, kivéve Csutai Jánost.⁵³

A korábbi irodalom nem ismerte a Felső Részek kapitányai közül Kátai Jánost és Tarkói Rikolfot. Az ő személyükről keveset tudunk – kivéve az utóbbit –, főkapitányi voltukról is csak egy-egy oklevél maradt fenn. Eszerint Kátai 1459-ben, Tarkói Rikolf pedig 1461-ben viselte ezt a tisztséget.⁵⁴

Már a korábbi szerzők is felfigyeltek arra, hogy a kapitányok nem tartózkodtak mindig a fennhatóságuk alá rendelt megyék területén. Ez a jelenség különösen Magyar Balázs és Szapolyai Imre esetében feltűnő, akik hol az

⁴⁹ Az okleveles adatok a mellékletben láthatók.

⁵⁰ 1467. február 24. (DL 7581)

⁵¹ PÁLOSFALVI TAMÁS: A Rozgonyiak és a polgárháború. Századok, 2003. 897–928.

⁵² HORVÁTH, 2003. 939–940.

⁵³ Upori László nem csak Ung megye alispánja volt (HORVÁTH, 2003. 942.), 1458-ban máramarosi ispánként is említik. (DF 247905)

⁵⁴ Az okleveles adatokat ld. a mellékelt táblázatban.

ország déli területein, hol a Felső Részekben katonáskodnak. Ennek oka véleményem szerint a király stratégiai és hadseregszervezési elvében és gyakorlatában keresendő. Köztudott, hogy Mátyás egyik törekvése az volt, hogy könnyen és gyorsan mozgósítható csapatokat állítson fel, s ezek bármikor bevetethetők legyenek ott, ahol szükséges. Ennek a politikának a megtestesülése volt az Alsó Részek kapitányságának a megszervezése, és a mintegy szerves fejlődésként létrejövő Felső Részek kapitánysága, amelyeknek alapvető funkciója a helyi határvédelem és a béke biztosítása volt az adott területen. Emellett úgy tűnik, hogy ezek a hadtestek nem csak az ország egyes régióin belül mozogtak, hanem a régiók között is. Mindezt alátámaszthatja az is, hogy Mátyás az általa elfoglalt külországi területek fenntartását szintén mozgó csapatok felett rendelkező kapitányi vagy főkapitányi méltósággal felruházott személyekre bízta.

A Felső Részek kapitánysága tehát jól beleillett a mátyási védelmi és mozgósítási stratégiába, amelynek elsődleges célja a hátország békéjének biztosítása volt könnyen mozgatható gyors seregtestek révén.

A FELSŐ RÉSZEK FŐKAPITÁNYAI, KAPITÁNYAI ÉS ALKAPITÁNYAI

Dátum	Név	Előfordulás helye
1451. július 1.	Giskra János	DF 213339
1451. augusztus 8.	Giskra János	DF 213342
1451. október 3.	Giskra János	DF 213349
1451. október 13.	Giskra János	DF 228742
1451.	Giskra János	DF 287451
1450–1456	Giskra János	DF 213308
1452. április 27.	Giskra János	DF 213358
1452. június 22.	Giskra János	DF 213364
1453. szeptember 23.	Újlaki Miklós	DL 14728
1453. október 28.	Újlaki Miklós	DF 213406
1453. október 28.	Újlaki Miklós	DL 62589
1453. október 31.	Újlaki Miklós	DF 267518
1453. november 19.	Újlaki Miklós	DL 14750
1454. november 22.	Rozgonyi Osvát	DL 31664
1454. december 24.	Rozgonyi Osvát	DL 15307
1455. február 15.	Modrar Pál	DF 213547
1455. június 6.	Rozgonyi Sebestyén	DF 213487

TEISZLER ÉVA

Dátum	Név	Előfordulás helye
1457. április 27.	Giskra János	DF 213655
1457. augusztus 7.	Giskra János, Perényi János	DF 228788
1457. augusztus 8.	Giskra János	DF 270337
1457. szeptember 8.	Giskra János, Perényi János	DF 213674
1457. szeptember 13.	Giskra János	DF 213676
1457. szeptember 16.	Giskra János	DF 270336
1457. szeptember 22.	Giskra János	DI 70249
1457. október 18.	Giskra János	DF 270336
1457. október 22.	Perényi János	DF 213682
1458. február 3.	Giskra János	DF 213690
1458. április 17.	Rozgonyi Sebestyén	DL 44864
1458. május 3.	Rozgonyi Sebestyén	DF 269455
1458. május 5.	Rozgonyi Sebestyén	DF 270342
1458. május 7.	Rozgonyi Sebestyén	DF 213712
1458. május 8.	Giskra János	DF 213708
1458. június 1.	Rozgonyi Sebestyén	DF 213712
1458. június 19.	Rozgonyi Sebestyén	DF 242560
1458. június 23.	Rozgonyi Sebestyén	DL 15260
1458. június 25.	Rozgonyi Sebestyén	DF 213715
1458. július 19.	Rozgonyi Sebestyén	DL 15265
1458. július 29.	Rozgonyi Sebestyén	DF 213723
1458. november 16.	Rozgonyi Sebestyén	DL 15293
1459. január 3.	Giskra János	DF 213755
1459. január 5.	Giskra János	DF 213757
1459. február 7.	Csutai János, Magyar Balázs	DF 213767
1459. február 7.	Kátai János, Magyar Balázs	Iványi, 1071.
1459. február 20.	Csutai János, Magyar Balázs	DF 213772
1459. február 25.	Csutai János, Magyar Balázs	DF 213778
1459. február 26.	Csutai János, Magyar Balázs	DF 213779
1459. február 27.	Csutai János	DF 213780
1459. március 27.	Pálóci László, Cudar Simon	DF 270349
1459. április 24.	Szentmártoni Nagy Simon	DL 15353
1459. április 25.	Cudar Simon	DF 213796
1459. május 28.	Cudar Simon	DF 213812
1459. július 19.	Pálóci László	DL 31720
1459.	Cudar Simon	DF 213858
1460. január 5.	Szapolyai István, Upori László	DF 214004
1460 március-április	Szapolyai István, Upori László	Iványi, 1255.

A FELSŐ RÉSZEK FŐKAPITÁNYSÁGÁRÓL

Dátum	Név	Előfordulás helye
1460. november 27.	Szapolyai Imre	DL 44954
1460. december 18.	Cudar Simon	DF 213965
1460. december 18.	Szapolyai István, Upori László	DF 213942
1460. december 20.	Szapolyai István, Upori László	DF 213943
1461. január 1.	Szapolyai Imre	DF 214003
1461. január 5.	Szapolyai István, Upori László	DF 214004
1461. január 9.	Szapolyai Imre	DF 214008
1461. január 10.	Szapolyai István, Upori László	DF 214010
1461. január 26.	Szapolyai István	DF 214017
1461. január 27.	Szapolyai István, Upori László	DF 214018
1461. február 17.	Szapolyai István, Upori László	DF 214021
1461. február 22.	Szapolyai Imre	DF 214023
1461. március 10.	Upori László	DF 214030
1461. április 21.	Szapolyai István, Upori László	DF 214043
1461. április 21.	Szapolyai István, Upori László	DF 214042
1461. május 6.	Szapolyai Imre	DL 65921
1461. május 21.	Szapolyai István, Upori László	DF 214052
1461. május 24.	Szapolyai István, Upori László	DF 214053
1461. július 4.	Szapolyai István, Upori László	DF 214060
1461. július 13.	Szapolyai István, Upori László	DF 214061
1461. július 13.	Szapolyai István, Upori László	DF 214062
1461. július 24.	Szapolyai Imre	DF 214065
1461. augusztus 11.	Szapolyai Imre	DF 214070
1461. augusztus 23.	Szapolyai Imre	DL 70260
1461. augusztus 28.	Szapolyai Imre	DF 270369
1461. szeptember 14.	Szapolyai István	DL 70261
1461. október 1. u.	Szapolyai István, Upori László	DF 214090
1461. október 1. u.	Szapolyai István, Upori László	DF 214088
1461. október 14.	Szapolyai István	DF 258861
1461. október 15.	Szapolyai István	DF 214080
1461. október 23.	Tarkói Rikolf	Iványi, 1382.
1462. március 10.	Szapolyai István	DF 214098
1462. március 11.	Szapolyai István	Iványi, 1398.
1462. március 12.	Szapolyai István	DL 70264
1462. március 12.	Szapolyai István	DL 70265
1462. március 17.	Szapolyai István	DL 70266
1462. április 4.	Szapolyai Imre	DL 70914
1462. április 6.	Szapolyai István	DF 214102

TEISZLER ÉVA

Dátum	Név	Előfordulás helye
1462. április 6.	Szapolyai István	DF 214103
1462. április 7.	Szapolyai István	DF 228819
1462. április 8.	Szapolyai István	Iványi, 1402.
1462. május 2.	Szapolyai Imre	DL 15719
1462. május 6.	Szapolyai Imre	DL 15719
1462. május 14.	Szapolyai István	DF 214110
1462. május 19.	Szapolyai István	DF 214113
1462. június 14.	Szapolyai István	DF 214120
1462. június 24.	Szapolyai István	DL 70268
1462. július 26.	Szapolyai István	DF 214126
1462. augusztus 18.	Szapolyai István	DF 214128
1462. augusztus 28.	Szapolyai Imre	DF 270369
1462. szeptember 9.	Szapolyai István	DF 214132
1462. szeptember 24.	Szapolyai István	DF 281479
1462. szeptember 30.	Magyar Balázs	DL 15772
1462. szeptember 30.	Magyar Balázs	DL 15773
1463. május 1.	Szapolyai István	DF 214166
1463. május 17.	Szapolyai István	DF 214169
1463. május 19.	Szapolyai István	DF 214171
1463. május 20.	Szapolyai István	DF 214172
1463. június 1.	Szapolyai István	DF 214174
1463. június 9.	Szapolyai István	DF 214178
1463. június 14.	Szapolyai István	DL 15844
1463. június 14.	Szapolyai István	DF 214179
1463. június 21.	Szapolyai István	DL 70272
1463. június 24.	Szapolyai István	DL 70268
1463. június 27.	Szapolyai István	DF 214180
1463. június 28.	Magyar Balázs	DL 59499
1463. július 19.	Szapolyai Imre	DF 258149
1463. július 19.	Szapolyai Imre	DL 15856
1463. július 19.	Szapolyai Imre	DL 15857
1463. július 19.	Szapolyai Imre	DL 18137
1463. július 25.	Szapolyai Imre	DF 244863
1463. augusztus 2.	Szapolyai István	DL 70274
1463. augusztus 7.	Szapolyai István	DF 214187
1463. augusztus 23.	Parlagi László	DF 242753
1463. augusztus 24.	Szapolyai István	DL 70275
1463. augusztus 31.	Szapolyai István	DF 214189

A FELSŐ RÉSZEK FŐKAPITÁNYSÁGÁRÓL

Dátum	Név	Előfordulás helye
1463. szeptember 10.	Szapolyai István	DL 45062
1463. szeptember 16.	Szapolyai István	DL 45066
1463. szeptember 20.	Szapolyai István	DF 271423
1463. szeptember 24.	Szapolyai István	DL 70277
1463. október 15.	Szapolyai István	DF 214195
1463. október 17.	Szapolyai István	DF 214196
1463. november 1.	Szapolyai István	DF 214198
1463. november 29.	Szapolyai István	DF 214202
1464. január 7.	Szapolyai István	DF 213414
1464. január 19.	Szapolyai István	DF 214212
1464. február 22.	Szapolyai István	DF 214222
1464. április 12.	Szapolyai István	DF 270384
1464. július 20.	Magyar Balázs	DF 232976
1464. szeptember 2.	Szapolyai István	DL 31830
1464. szeptember 14.	Szapolyai István	DF 214249
1464. szeptember 16.	Szapolyai István	DL 45066
1464. október 2.	Szapolyai István	DF 214252
1464. október 8.	Dengelegi Pongrác András	DL 26405
1464. november 12.	Dengelegi Pongrác András	DL 94494
1464. november 26.	Dengelegi Pongrác András	DL 37071
1464. november 26.	Dengelegi Pongrác András	DL 26406
1464. november 26.	Dengelegi Pongrác András	DL 26407
1464. december 13.	Szapolyai István	DF 214258
1464. december 13.	Szapolyai István	DF 214259
1464. december 30.	Szapolyai István	DL 45138
1465. január 7.	Szapolyai István	DF 214266
1465. január 12.	Szapolyai István	DF 214268
1467. február 4.	név nélkül (kapitány)	DF 279683
1467. február 24.	név nélkül (kapitányok és alkapitányok)	DL 107581
1491. február 28.	Szapolyai István	DL 97807